

SEVGİLİNİN BOYUNUN BENZETİLENLERİ BAĞLAMINDA NÂRVENİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Ayşe YILDIZ¹

Özet

Klasik Türk şiirinde sevgilinin önemli güzellik unsurlarından biri boyudur. Sevgilinin boyu için kullanılan benzetmeliklerin ön planda olanı servi olsa da, şimşâd, sanavber, ‘ar’ar, nârven, gül, Tûbâ ve Sidre de diğer benzetmelikler olarak klasik şiirde yer bulur. Bu benzetmelikler arasında nârvene, sözlüklerde genellikle “karaağaç” anlamı verilmektedir. Sevgilinin boyunun servi, şimşâd, sanavber, ‘ar’ar, gül, Tûba ve Sidre benzetmelikleri arasında görülen yaratılış mitosunu ve hayat ağacı bağlamındaki uyumun, karaağaç anlamındaki nârvenle kaybolduğu görülmüştür. Bu çalışmada sevgilinin boyunun diğer benzetilenlerinin çeşitli kültürlerde hayat ağacı olarak kabulü ve Zühre (Venüs) yıldızı ile ilişkili olması sebebiyle nârvenin yaygın ama yanlış bir kabul olan karaağaç değil de yine kutsal ağaçlardan biri olan ve Venüs yıldızı ile ilişkilendirilen nar ağacı olma ihtimali üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: klasik Türk şiiri, sevgilinin boyu, nârven, hayat ağacı, Zühre yıldızı, nar.

RECONSIDERING NÂRVEN (ELM TREE) IN THE CONTEXT OF HEIGHT METAPHORS OF THE BELOVED

Abstract

In classical Turkish poetry, one of the most remarkable beauty secrets of the beloved is height. Şimşâd (box tree), sanavber (pine tree), ‘ar’ar (cedar tree), nârven (elm tree or pomegranate tree), gul (rose bush), Tûbâ (name of a tree in Paradise) and Sidre (heavenly cherry tree) are mentioned in the classical poetry as metaphors although Cypress is the most common metaphorical tree that is used for the height of the beloved. Among these, nârven is literally defined as elm tree. Consistency in the metaphors of “height of the beloved” (servi, şimşâd, sanavber, ‘ar’ar, gul, Tûba and Sidre) in the context of the creation myth and tree of life is destroyed when nârven (elm tree) is metaphorically used to mean the same. In this study, the following points will be mentioned: height of the beloved, accepted as tree of life in different cultures as well as other metaphors, and nârven, in association with Zühre (Venus star), being known as elm tree, a common but mistaken metaphor, and the probability that nârven, again in association with Venus star, refers to the holly pomegranate tree.

Key Words: Classical Turkish poetry, height of the beloved, nârven (elm tree), tree of life, Zühre (Venus star), nar (pomegranate).

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yildiz@gazi.edu.tr.

Klasik Türk şiirinde sevgilinin boyunun benzetilenlerinin başında servi gelir. Diğer benzetilenler ise, şimşâd, sanavber, ar’ar, Tûbâ, Sidre ve daha az örnekte karşımıza çıkan gül ve çınardır (Sefercioğlu 2011: 213-218; Kurnaz 1996; 287-291; Tolasa 2000: 268-275; Çavuşoğlu 2001: 193-199; Levend 1984: 491). Tüm bunlarda ortak nokta sevgilinin boyunun bir ağaca benzetilmesidir. Sevgilinin boyunun benzetileni olarak az sayıda örnekte sancak (livâ, râyet) kullanılmıştır. Sancak direğinin ağaçtan yapılması sebebiyle bu kullanımda da dolaylı olarak ağaç ilgisi devam etmektedir. İdealize bir sevgiliden bahsedildiği için boyun çok uzun ve düzgün olmasına ve sevgilinin erişilmezliğine işaret eden bir (müşebbehünbih) benzetmelik olarak söz konusu ağaçların kullanıldığı düşünülebilir.

Bu çalışmanın konusu olan nârven, sevgilinin boyu hakkında servi kadar yaygın bir benzetmelik olmamakla birlikte, divan şiiri okuma sözlükleri (Öztürk 2007: 871), divan tahlilleri (Kaya 2010: 181) ve sözlüklerin önemli bir kısmında (İbrahim Cûdî Efendi 2006: 410; Ahmet Vefik Paşa 2000: 768; Lutfullah b. Ebu Yusuf el-Halîmî 2013: 390; Muallim Naci 1987: 881; Ayverdi 2005: 2303; Devellioğlu 1993: 966; Olgun vd. 2005) “karaağaç” şeklinde anlamlandırılmıştır. Hasan Enverî *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*’de (1386: 7436); Ziya Şükün de *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*’da (1996: 1857) nârvene “nar ağacı” anlamını verir. Steingass’ın Farsça-İngilizce Sözlüğü’nde nârvenin anlamlarından biri olarak “nar ya da kiraz ağacı ve meyvesi” anlamları verilmiştir(1998: 1371). *Lexicon*’da ve *Ferheng-i Lugat-ı Farsi-Türkî-i İstanbulî*’de “karaağaç” anlamının ardından “nar ağacı” anlamı da belirtilmiştir (Redhouse 1987: 2061; Golkarian 2001: 1718). Görüldüğü üzere sözlükler ya “karaağaç” anlamı ile yetinmiş ya da *Steingass, Lexicon ve Ferheng-i Lugat-ı Farsi-Türkî-i İstanbulî*’de olduğu gibi önce “karaağaç” anlamını ardından “nar ağacı” anlamı vermişlerdir. Ziya Şükün, kelimeye “nâr ağacının endamı güzel ve düzgün olan nev’i” ile “gül-i Parsî ve gülnâr denilen katmerli gül” anlamını vermiştir (1996: 1857). *Burhân-ı Katî*’de, “karaağaç” olarak bilinen nârven için bu anlamlandırmanın yanlış olduğunu ve kelimenin “nar ağacı” anlamına geldiği ifade edilmiştir (Mütercim Âsım Efendi 2000: 543). Öte yandan şiir metinlerinde nârven sıklıkla erguvan, kan, gül, gülşen, lâle, şarap ve güzâr gibi kırmızı rengi çağrıştıracak kelimelerle birlikte kullanılır. Bu duruma örneklik teşkil etmesi için seçilen beyitler şunlardır:

“Dirler çemende nârven ü ergavân biter

Kimse dimez boyun bigi serv-i revân biter” (Karamanlı Aynî 1997: 423)

(Çimenlikte nârven ve erguvan biter derler (fakat) kimse senin boyun gibi uzun ve düzgün bir servi biter demez.)

“Döksün sehâb kaddin anup katre katre kan

İtsün nihâl-i nârveni nihâl-i ergavân” (Bâkî 1994: 76)

(Bulut, senin boyunu anıp damla damla kan(lı gözyaşı) döksün, (bu kanlı gözyaşları)nârveni erguvan fidanı hâline dönüştürsün)

Zülâl-i ‘ârızundan bahs iderken cûy gülşende

Semenler nârvenler tâze güller iki cânibdür” (Gelibolulu Mustafa Âlî 2006: 15)

(İrmak, gül bahçesinde senin saf ve güzel bir suya benzeyen yanağından bahsederken, yaseminler, nârvenler ve taze güller iki yanda saf bağlamıştır)

Salınma nârvenveş itme tenhâ bezm-i kuhsârı

Ruhuna lâle kan düşmen lebüne mey kızıl yağı (Râhimî 2004: 329)

(Nârven gibi dağlık yerlerde tek başına salınarak dolaşma. (Çünkü) Lale yanağının, şarap ise dudağının kanını dökmek isteyen birer düşmandır)

Reşk-i serv ü nârven kadd-i hırâmânun senün

Gayret-i gülzâr-ı cennet hadd-i handânun senün (Vasfî 1980: 89)

(Servi ve nârven ağaçlarının kıskandığı, senin naz ile salınan boyundur. Cennet gülbahçelerinin kıskandığı ise senin gülen yanağındır)

Salınur gülşende gerçi sana karşı nârven

Cânı mı var ide sen serv-i hırâmânıla bahs (Sehî 2010: 194)

(Nârven gülbahçesinde senin karşında salınıp dursa da, senin naz ile salınan servi boyunla iddialaşıp kavga edecek canı mı var?)

Bu anlam ihtilafında nârven neden karaağaç değil de nar ağacı olmalıdır sorusuna cevap aranırken; beyit tanıklıklarının yanı sıra sevgilinin boyunun diğer benzetileni olan ağaçların özellikleri ve bu ağaçların mitolojideki yerleri dikkate alınacaktır.

Klasik şiirde sevgilinin boyu için en çok kullanılan benzetmelik servidir. Servi, Fenikeliler için Zühre ve hayat ağacının; Greko-Romen kültürde ise Zeus, Apollo, Venüs (Zühre), Hermes ve hayatın simgesidir. Antik devirlerde yaşamdan ölüme geçişle ilintilendirilmiştir. Ölüm ve yas alameti olmasının yanı sıra, uzun hayatın ve ölümsüzlüğün de simgesi olmuştur (Gardin vd. 2014: 539; Cooper 1978: 48). İran'da Zerdüş't tarafından cennetten getirilerek ateşkedenin kapısına dikildiğine inanılır (Yıldırım 2008: 616). Araplar serviyi hayat ağacı olarak kabul edip, servinin bulunduğu yerlerde mutlaka yılanların bulunduğuna inanmışlardır (Mütercim Âsım Efendi 2000: 672). Klasik şiirde sevgilinin hasretinin âşık tarafından ifadesinde hemen daima sevgilinin servi ile ilişkilendirilerek anlatılması aslında sadece Doğu dünyasının kabulleriyle alakalı değildir. Mesela Antik Yunan'da da servi, sevgiliden uzak kalmayı ve yas tutmayı simgelemiştir (Yıldırım 2008: 616). Klasik şiirde sevgilinin boyunun benzetilenleri arasında yer alan ve bir çeşit dağ servisi olan 'ar'ar da bu bağlamda düşünülebilir. Diğer kültürlerde serviyeye yüklenen özellikler çok büyük oranda klasik şiirde de izlenebilir. Tüm bu özelliklerin ortak noktası, ölümü ve hayatı simgelemesi, Zühre yıldızı ile ilişkilendirilmesi ve hayat ağacı ya da kutsal ağaç olarak kabul edilmesi şeklinde özetlenebilir. Bu ortak noktalar aşağıda görüleceği üzere, klasik şiirde sevgilinin benzetileni olarak kullanılan diğer ağaçlarda da bulunmaktadır.

(Sanavber) Çam da servi ve şimşir (şimşâd) gibi yapraklarını dökmeyen dayanıklı ağaçlardan biridir. Yüzlerce yıl yaşayan bu ağaç, Doğu dünyasında yaşam ağacı olarak kabul edilir (Gardin vd. 2014: 139). Türklerde çam ağacının tanrının sıfatlarını sembolize ettiğine ve kendisine sığınanları koruduğuna inanılır (Ergun 2004: 213'ten akt. Gezgin 2015: 51). Altay Türkleri, dünyanın merkezinden tanrıya uzanan çok büyük bir çam ağacının varlığına inanıyorlardı. Bu yüzden çam, Altay Türkleri arasında da kutsaldı (Roux 1998: akt. Gezgin 2015: 52). Sanavber bu bağlamda kutsal kabul edilen ağaçlar arasında yer alsada *Burhân-ı Katî*'ya göre Arapların sanavber sugâr dedikleri Siyah servi/dıraht-ı nâju olup çam ağacının bir türüdür(Mütercim Âsım Efendi 2000: 672). Dolayısıyla o da 'ar'ar gibi servi bağlamında değerlendirilebilir.

Sevgilinin boyunun bir diğer benzetileni olan şimşir ya da şimşâd, yapraklarını dökmeyen, meyvesiz bir ağaç olup, ölümsüzlükle ilişkilendirilmiştir. O da servi gibi mezarlıklarda görülür (Gardin vd.2014: 576). Farklı türleri olan şimşirin boyu değişkendir. İran kültüründe türbe ve tapınaklara dikilen ve kutsanmış olduğuna inanılan şimşir, tıpkı servi gibi Zühre yıldızını simgeler (Yıldırım 2008: 663).

Klasik Türk şiirinde en çok geçen çiçek olan gül, sevgilinin benzetilenleri arasında ilk akla gelendir. Klasik şiirde adından en çok söz edilen çiçek olsa da sevgilinin boyunun benzetilenleri arasında sıklıkla rastlanan bir benzetmelik değildir. Gül aslında sadece Doğu şiirinde değil tüm dünyada evrensel bir aşk ifadesi ve sevgili benzetilenidir. Aşk tanrıçası Afrodit, Adonis'i kanlar içinde ölümün eşliğinde görünce bunu Zeus'un azmettirdiğini anlayarak ona doğru koşarken ayağına beyaz gülün dikenini batmış ve bundan sonra gül aşk tanrıçası Afroit'in kan rengine bürünmüştür. Bu yüzden Antik Yunan'dan beri kırmızı gül aşk sembolüdür (Gardin vd. 2014: 245). Gül, hayat-ölüm; zaman ve sonsuzluk gibi zıtlıkları; Greko-Romen kültürde güzellik, arzu ve Venüs'ü simgeler. Gül bahçesi bir cennet sembolüdür. İdealize bir aşk ve sevgili anlayışının hâkim olduğu klasik şiirde cennetle özdeşleşmiş bir çiçek olan gül, kimi zaman sevgilinin boyu için de kullanılan bir benzetmelik olmuştur. Diğer kutsal ağaçlar gibi gülün de cennet ve Zühre (Venüs) yıldızı ile ilişkili olması benzer bir ilgiyle bu benzetmeliklerin kullanıldığını düşündürmektedir.

Klasik edebiyatta sevgilinin boyunun benzetileni olarak kullanılan İslam kültürü kaynaklı iki ağaç daha yer alır. Bunlar, kendisine kutsallık atfedilen ve gökyüzü ya da cennetle ilişkilendirilen Tûbâ ve Sidretü'l-Müntehâ'dır². Sidretü'l-Müntehâ ve Tûbâ, farklı adlarla anılsa da aslında ikisinin tek bir ağaç olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Sidretü'l-Müntehâ, yedinci kat gökte ve arşın sağ tarafında bulunan çok büyük bir ağaçtır. Hz. Muhammed'in miraç deneyimi hariç hiç kimsenin o ağacın ötesine geçemediği ve yaratılmışlara ait tüm bilgilerin orada olduğuna inanılır (Yıldırım 2008: 621-622). Sidretü'l-Müntehâ'nın cennetin son noktasında bulunduğu, gökyüzünden yeryüzüne ya da yeryüzünden gökyüzüne yönelen her şeyin orada sonuçlandığı kabul edilir (Uludağ 2009: 151). Tûbâ ve Sidre'nin tek bir ağaç olduğu kabulünün bir yansıması olarak, kozmik bir ağacın cennetin merkezinde bulunduğu inanılır. Bu ağaç, kökleri en yüksek cennette, dalları ise dünyanın

² Tûbâ Kur'an'da yer almakla birlikte ağaç olup olmadığı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ra'd Suresi 29.ayette "İnanan ve salih amel işleyenler için mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır" ayetinde yer alan "tûbâ" kelimesinde ağaç anlamı net değildir. Bu durum, müfessirler arasında farklı yorumlara sebep olmuş, Râgıb el-İsfahanî, ayetteki "Tûbâ" kelimesinin cennet hayatının tümünü kastettiği görüşüyle, Tâberî ve Râzî ise "Tûbâ"nın bir cennet ağacı olduğunu ifade etmişlerdir (Topaloğlu: 1988: 459).

üzerindedir (Cooper 1978: 178). Dolayısıyla Sidretü'l-Müntehâ, bu özellikleriyle Musevilikteki bilgi ağacını hatırlatmaktadır. Her ikisi de cennette bulunan ve tanrı tarafından bir sebep/hikmetle insandan saklanmış bilgiyi barındırma gibi ortak özelliklere sahiptir. Sevgilinin boyunun diğer benzetileni olan ağaçlar gibi Tûbâ ve Sidretü'l-Müntehâ'nın da cennetle ve hayat ağacı ile ilgili olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Sevgilinin boyu için kullanılan benzetmeliklerin hemen tamamının ağaç ya da ağaçla ilişkili olduğu ve bu ağaçların çeşitli kültürlerde hayat ağacına karşılık geldiği görülmektedir. Sevgilinin boyu için en çok kullanılan benzetmelik olan servi ise Mezopotamya bölgesinde hayat ağacı olarak kabul edilip daima yılanlarla beraber ele alınmıştır. Aslında mistik simgecilikte cennete ilişkilendirilen ardıç, kayın, meşe, çınar ve nar gibi ağaçları ve meyveleri bir yılan ya da ejderhanın koruduğuna inanılmaktadır (Sözeri 2014: 100-101). Bu da Sâbir ve Namık Kemâl'den beri klasik şiir eleştirilerinin simgesi hâline gelmiş servi boylu yılan saçlı sevgilinin (Namık Kemâl 2005: 33; Gölpınarlı 1945: 170-171), hayat ağacı ve cennet bağlamında yaratılış mitosuyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Nitekim sevgilinin boyunun diğer benzetilenleri olan ar'ar, ve sanavber de bir çeşit servidir. Zaman zaman boyunun benzetileni olarak kullanılan gül de cennet çiçeğidir. Bu bağlamda nârveni nâr ağacı olarak düşünmek daha isabetlidir. Çünkü nâr, sevgilinin boyunun diğer benzetilenleri gibi cennet simgelerindedir ve Zühre yıldızı ile ilişkilidir. Nar, gerek Doğu gerek Batı kültürüne oldukça önemli bir yere sahiptir. Ölümsüzlüğü, uzun ömrü ve bereketi simgeler. Budizm'de turuncu ve şeftali ile birlikte üç kutsal meyve ağacından biridir. İbranilerde yenilenme ve ölümsüzlüğü; Grekoromen kültüründe ise ilkbahar, tazelenme, ölümsüzlük ve bereketi simgeler (Cooper 1978: 134). Diriliş, cinsellik ve verimliliğin sembolü olan nar, ebediyeti ve cenneti temsil eder (Tanyu 1998: 457). Kuran ve Tevrat'ta da yer alan nar, eski dönemlerden beri İran kültüründe kutsal kabul edilen ağaçlardan biridir. Ateşkedelerin önüne ve türbelere nar ağacı dikilir. Venüs/Afrodit'in Kıbrıs'ta kendi elleriyle nar ağacı dikmesi sebebiyle nar, Venüs yıldızıyla da ilişkilendirilir. Nar Türk kültüründe cennet meyvesi olarak nitelendirilir.

Klasik şiirin dünyası göz önüne alındığında, idealize edilmiş aşk anlayışı, sevgili tipi ve tabiat algısı görülür. Sevgilinin bulunduğu yer cennet kabul edilir hatta cennetten de üstün tutulur. Eğlence meclislerinin mekânı olan bahçeler, kutsal kitapların cennet tasvirlerini hatırlatır. Sevgilinin en temel benzetileni olan gül, semavi dinlerde cennet çiçeği olarak kabul edilir. Sevgilinin dudağı Kevser'e ve Selsebil'e, güzelliği Adn cennetine benzetilir. Şiire hâkim mevsim olan ilkbahar da yine cennet mevsimidir. Görüldüğü gibi klasik şiirin beşeri düzlemdeki benzetmeler dünyasına cennet sembolizmi hâkimdir. Bu doğrultuda sevgilinin boyunun benzetileni olan servi (sanavber, ar'ar), Tûbâ ve Sidre'nin de hayat ağacı bağlamında cennetle ilişkili olması, "nârven" in de aynı ilgiyle nar ağacı şeklinde anlamlandırılmasının daha doğru olacağını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmanî*. (haz. Recep Toparlı). Ankara: TDK Yay.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Cooper, J. C (1978). *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson Press.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2001). *Necatî Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (1993). *Osmanca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.
- Enveri, Hasan (1386 hş). *Ferheng-i Bozorg-i Sohen*. Tahran.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Yay.
- Gardin, Nanon, Robert Olorenshaw, Jean Gardin, Oliver Kein (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü*. (çev. Beyza Akşit). İstanbul: Bilge Yay.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2006). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanları*. C.II. (haz. İ. Hakkı Aksoyak). Harvard University: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Gezgin, Deniz (2015). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yay.
- Golkarian (Güldiken), Kadir (2001). *Ferheng-i Lugat-ı Farsi-Türkî-i İstanbolî*. Tahran: Rehnama Publication.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî (1945). *Divan Edebiyatı Beyanındadır*. İstanbul: Marmara Kitabevi.
- İbrahim Cûdî Efendi (2006). *Lûgat-ı Cûdî*. (haz. İsmail Parlatır, Belgin Tezcan Aksu, Nicolai Tufar). Ankara: TDK Yay.
- James W, Redhose (1987). *A Turkish and English Lexicon*. Beirut: Libraire du Liban Publishers.
- Karamanlı Aynî (1997). *Karamanlı Aynî Divânı*. (haz. Ahmet Mermer). Ankara: Akçağ Yay.
- Kaya, Gülşen (2010). *Mihri Hatun Divânı'nın Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Kurnaz, Cemal (1996). *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yay.
- Bâkî (1994). *Bâkî Divânı*. (haz. Sabahattin Küçük). Ankara: TDK Yay.
- Levend, Ağâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Lutfulah b. Ebu Yusuf el-Halimî (2013). *Lûgat-ı Halîmî*. (haz. Adem Uzun).Ankara: TDK Yay.
- Muallim Naci (1987). *Lugat-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhân-ı Katı*. (haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs). Ankara: TDK Yay.
- Nâmık Kemâl (2005). *Celâleddin Harzemşâh*. (haz. Oğuz Öcal). Ankara: Akçağ Yay.
- Olgun, İbrahim, Cemşit Dirahşan (2005). *Ferheng-i Farişî-Türkî Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Murat Kitabevi.

Öztürk, Furkan (2007). *Bâkî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Rahimî (2004). *Kütahyalı Rahimî ve Divanı*. (haz. Ahmet Mermer). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Roux, J. P (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yay.

Sefercioğlu, M. Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.

Sehî (2010). *Sehî Bey Divanı*. (haz. Hakan Yekbaş). İstanbul: Kitabevi Yay.

Sözeri, Tankut (2014). *Mistik/Gizil Simgeler Gelenek ve Kavramlar*. İstanbul: Kastaş Yay.

Steingass, F (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Libraire du Liban Publishers.

Şükün, Ziya (1996). *Gencîne Güftâr Ferheng-i Ziyâ Farsça-Türkçe Sözlük*. C.3. İstanbul: MEB Yay.

Tanyu, Hikmet (1998). "Ağaç". *İslam Ansiklopedisi*. C.1. İstanbul: TDV Yay.

Tolasa, Harun (2000). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ Yay.

Topaloğlu, Bekir (1988). "Ağaç (İslamda Ağaç)". *İslam Ansiklopedisi*. C.1. İstanbul: TDV Yay.

Uludağ, Süleyman (2009). "Sidretü'l-Müntehâ". *İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yay.

Vasfî (1980). *Vasfî Divanı*. (haz. Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.

